

Bytomt på Kumlaby 10:2

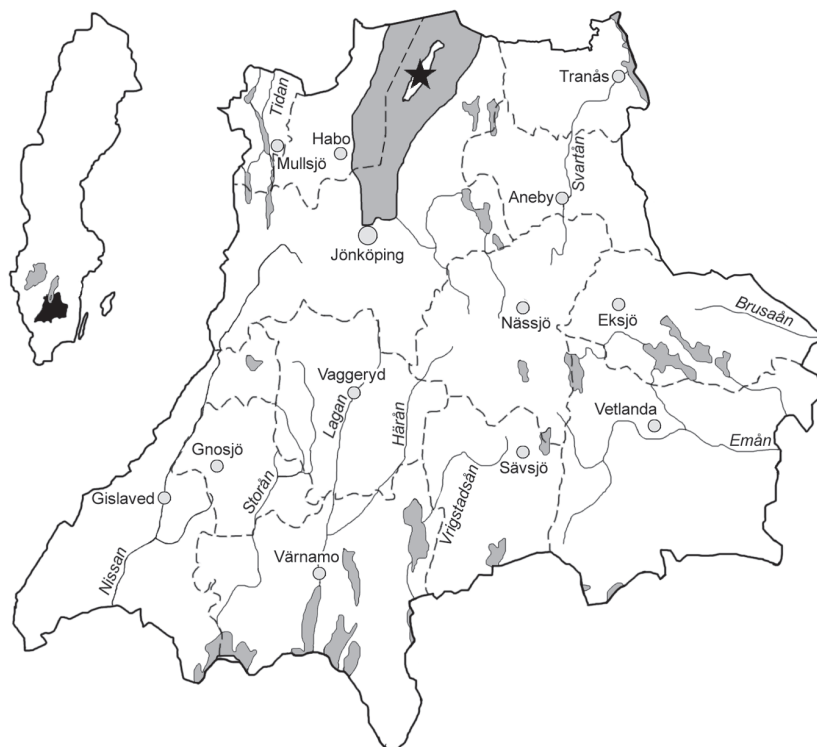

Arkeologisk förundersökning inom fastigheten Kumlaby
10:2, Visingsö socken i Jönköpings kommun, Jönköpings
län

Bytomt på Kumlaby 10:2

Arkeologisk förundersökning inom fastigheten Kumlaby 10:2, Visingsö socken, Jönköpings kommun

Rapport, foto och ritningar: Anna Ödeén

Grafisk design: Anna Stålhammar

Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping

Tel: 036-30 18 00

E-post: info@jkpglm.se

www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:

© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

ISSN: 1103-4076

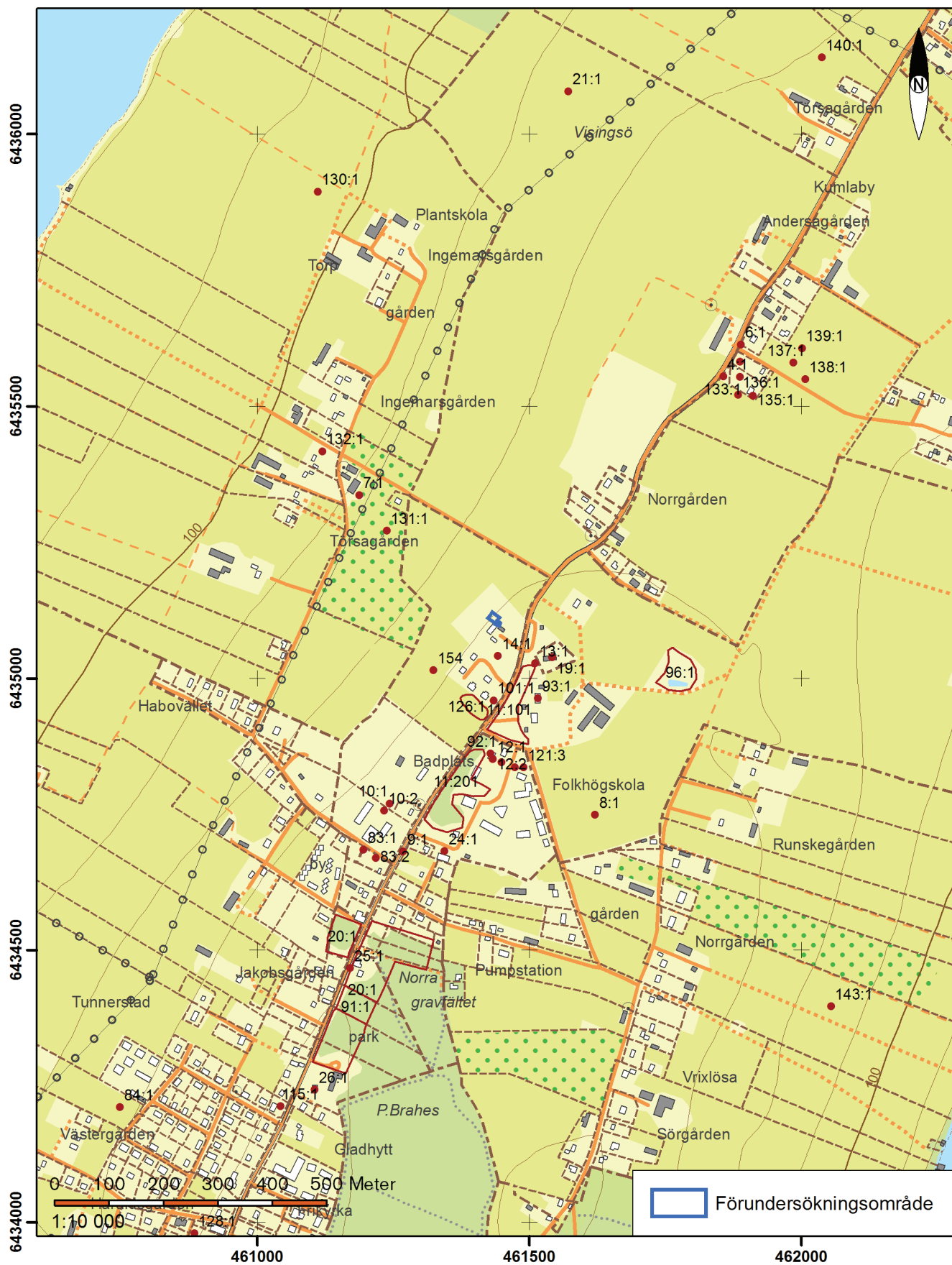
© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2012

Innehåll

Inledning.....	5
Målsättning och metod	5
Topografi.....	5
Fornlämnings- och kulturmiljö.....	5
Tidigare undersökningar.....	7
Kartanalys.....	8
Resultat.....	8
Metalldetekteringen	8
Provrutorna.....	8
Påträffade anläggningar.....	8
Analyser.....	11
Fynd.....	12
Sammanfattning.....	12
Åtgärdsförslag.....	12
Administrativa uppgifter.....	13
Referenser.....	14
Tryckta källor	14
Otryckta källor.....	14
Arkiv.....	14
Kartunderlag.....	14

Bilagor

- Bilaga 1. Kartanalys
- Bilaga 2. Plan med inmätta anläggningar

FIGUR 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad 64E 3gN. Förundersökningsområdet markerat med blått. Skala 1:10 000.

Inledning

I maj 2012 genomförde Jönköpings läns museum en förundersökning inom fastigheten Kumlaby 10:2, Visingsö socken, Jönköpings kommun. Anledningen till undersökningen var en planerad byggnation inom fastigheten. Den aktuella ytan var 270 m². Förundersökningen relaterade till förmodade äldre bystrukturer, Kumlaby medeltida kyrka, gravfältet RAÄ 11:101 och boplatsen RAÄ 126:1.

Beställare av arbetet var Patrick Toorell. Fält- och rapportansvarig var Anna Ödeén, antikvarie vid Jönköpings läns museum. Kartstudien gjordes av Ådel Vestbö-Franzén, kulturgeograf vid Jönköpings läns museum.

Målsättning och metod

Det normala då ett område ska exploateras och det inte innehåller några tidigare registrerade fornlämningar är att den första insatsen är en arkeologisk utredning. Men med hänsyn till de kända fornlämningar som fanns i undersökningsområdets direkta närhet ansågs en förundersökning av Kumlaby 10:2 vara motiverad redan i inledningsskedet.

Förundersökningens syfte var att fastställa och beskriva fornlämningens karaktär, ålder och utbredning. Med tanke på fornlämningsbilden i området fanns också möjligheten att lämningar från olika tider kunde påträffas, vilka då skulle identifieras och urskiljas.

Inför fältarbetet gjordes en kartanalys av de historiska kartorna gällande Kumlaby by.

Under fältarbetet grävdes i ett inledande skede tre provgropar, 1x1 meter stora, för att söka fynd i matjorden. Därefter söktes ytan över med metalldetektor. Sedan sökschaktades ytan med grävmaskin. Metalldetektor användes kontinuerligt under schaktningsarbetet.

Rutor, schakt och framkomna anläggningar mättes in digitalt med nätverks-RTK. Två anläggningar snittades och dokumenterades. Ett urval av de framkomna anläggningarna fotograferades digitalt.

Topografi

Förundersökningsområdet låg i en svag västsluttning på Visingsös höjdrön. Det bestod av en fårhage samt trädgård med gräsmatta och genom området gick ett fårstängsel (FIGUR 2).

På platsen fanns ett 0,5–0,6 meter tjockt matjordslager med mörkbrun, något sandig humös jordmån. Underliggande grund bestod av rödbrun, grusig sand.

FIGUR 2. Förundersökningsområdet från nordöst.

Fornlämnings- och kulturmiljö

Visingsö har en rik kulturmiljö och har därför klassats som riksintresse för kulturmiljövården. Om man ser till fornlämningsbilden kan man konstatera att det finns en koncentration utmed det långsträckta landkrönet mitt på ön och det är också där som det aktuella förundersökningsområdet är beläget.

Fastigheten kallas på ön för Kumlaby trädgård eller Komministergården och namnet anger också vem som brukade gården (FIGUR 3). Braheskolan, som grundades av Per Brahe den yngre 1636 hade i lärarkåren rektor, konrektor och kollega. Konrektorn var prästvigd och tjänstgjorde också som komminister (Löfgren Ribberfalk 1986). Komministergården var alltså konrektorns bostad. Man kan spåra brukarna av gården tillbaka till 1600-tal och konrektor 1679–1687 var Sveno Magni Oxelgren, född på ön (Krantz m.fl. 2005). Under den här tiden ägde skolans lektioner rum i Kumlaby kyrka. Brahekyrkan som ersatt den medeltida Ströja kyrka, stod klar samma år som skolan instiftades och Kumlaby kyrka blev därmed undervisningslokal.

Endast 100 meter sydöst om det aktuella området ligger RAÄ

FIGUR 3. Komministergården med Kumlaby kyrka i bakgrunden. Foto från nordväst.

11 ett gravfält, som kallas Norra gravfältet och strax bortom detta ligger RAÄ 121, som är ytterligare tre gravar i form av högar (FIGUR 1). Gränsande till Norra gravfältet är Kumlaby kyrka från 1100-talet, byggd i romansk stil. I Gamla Braheskolan (som är ett byggnadsminne, RAÄ 92) står två runhällar från Eskilstunakistor Sm 124 och 125/ RAÄ 12, vilka från början varit placerade inne i Kumlaby kyrka. Det finns också uppgifter om ännu en runhäll, Sm 126 som numera är försvunnen, vilken också ska ha varit placerad i kyrkan (Berg 1885, Kinander 1935-1961).

Vad gäller registrerade boplatslämningar ligger RAÄ 126 ca 100 meter söderut där det har påträffats brända ben, bränd lera, fragment av förhistorisk keramik och en härdrest. Under en arkeologisk utredning, påträffades en härd, RAÄ 154, belägen 150 meter sydväst om den aktuella ytan. Det har även gjorts lösfynd av en håleggad yxa och en skafthålsyxa RAÄ 131 och 132, i grannbyn Torp (FIGUR 1). Strax intill förundersökningsområdet finns en yngre lämning; en husgrund, RAÄ 14.

Förutom dessa lämningar finns också ett antal övriga kulturhistoriska lämningar i närområdet; fattigbössä RAÄ 11, hembygdsgård RAÄ 93, fornlämningsliknande lämning RAÄ 101 samt minnesmärke RAÄ 7 och 8.

Kumlaby var fram till mitten av 1500-talet en egen socken som omfattade den norra delen av ön. Namnet nämns i de historiska källorna redan år 1294, då det skrivs *Cumblaby*. Enligt ortnamnforskare Jan Agertz kan ortnamnet från början endast ha bestått av *Kumla* i betydelsen kummel, stenröse men där man sedan lagt till *by* för att särskilja bynamnet från sockennamnet (Agerz 2008).

Under sommaren 2010 genomfördes en omfattande fosfatkartering över Visingsö. Det var i samband med ett projekt: "Pastoralists and the state: forest farmers of the 'small lands' in Iron Age and Medieval Sweden" som leds av Tina Thurston, professor i arkeologi vid State University of New York. Utifrån resultaten från denna kartering har området där förundersökningsområdet är beläget mycket höga fosfatvärden, vilket alltså tyder på bosättning under lång tid (Thurston 2010).

Tidigare undersökningar

I början av förra seklet genomfördes ett flertal undersökningar av Norra gravfältet på Visingsö och sammanlagt 76 gravar grävdes ut. Det rörde sig om runda högar och en treudd som var belägna både öster och väster om landsvägen. Övervägande del kunde morfologiskt knytas till yngre järnålder och fynden som påträffades var bland annat keramik (även hela kärl), glaspärlor, benkammar, spännbucklor, delar av en våg och remändebeslag (Gustafsson 1997).

I april 2000 genomfördes en arkeologisk utredning, etapp 2, i ett område cirka 100 meter sydväst om det nu aktuella förundersök-

ningsområdet. Under denna påträffades en förhistorisk härd, RAÄ 154 (Nordström 2001).

Kartanalys

Inför förundersökningen genomförde Ådel Vestbö Franzén, kulturgeograf på Jönköpings läns museum, en kartanalys av det berörda området.

Utifrån denna kan hon konstatera att det rör sig om en yta som har lång bebyggelsekontinuitet och att det troligen rör sig om en äldre bytomt, eventuellt så långt tillbaka som till perioden när kyrkan byggdes (BILAGA 1).

Avmätningen från 1767 visar också att förundersökningsområdet är hustomt till ”Trädgården ConRectors Boställe”.

Resultat

Metalldetekteringen

Metalldetektor användes inför sökschaktningen. Resultatet blev dock magert med endast recent fyndmaterial. Detta kan till viss del ha sin förklaring i det tjocka matjordlagret. Metalldetektorn användes också kontinuerligt under schaktningsarbetet och handsmidd spik blev resultatet under detta.

Provrutorna

Under förundersökningen grävdes först tre provrutor. Som tidigare nämnts var matjordslagret förhållandevis tjockt; 0,5–0,6 meter. I övre delen av rutorna påträffades flintgods, pressat glas och kapsyler. Genom hela matjordlagret framkom djurben, både bränt och obränt, vissa med slaktspår. Handsmidd spik, yngre rödgods, kalkbruk och tegelkross påträffades också genom hela matjordslagret.

Mot botten av ruta 1 framkom en halv bronsring, F1, som eventuellt kan vara medeltida eller förhistorisk.

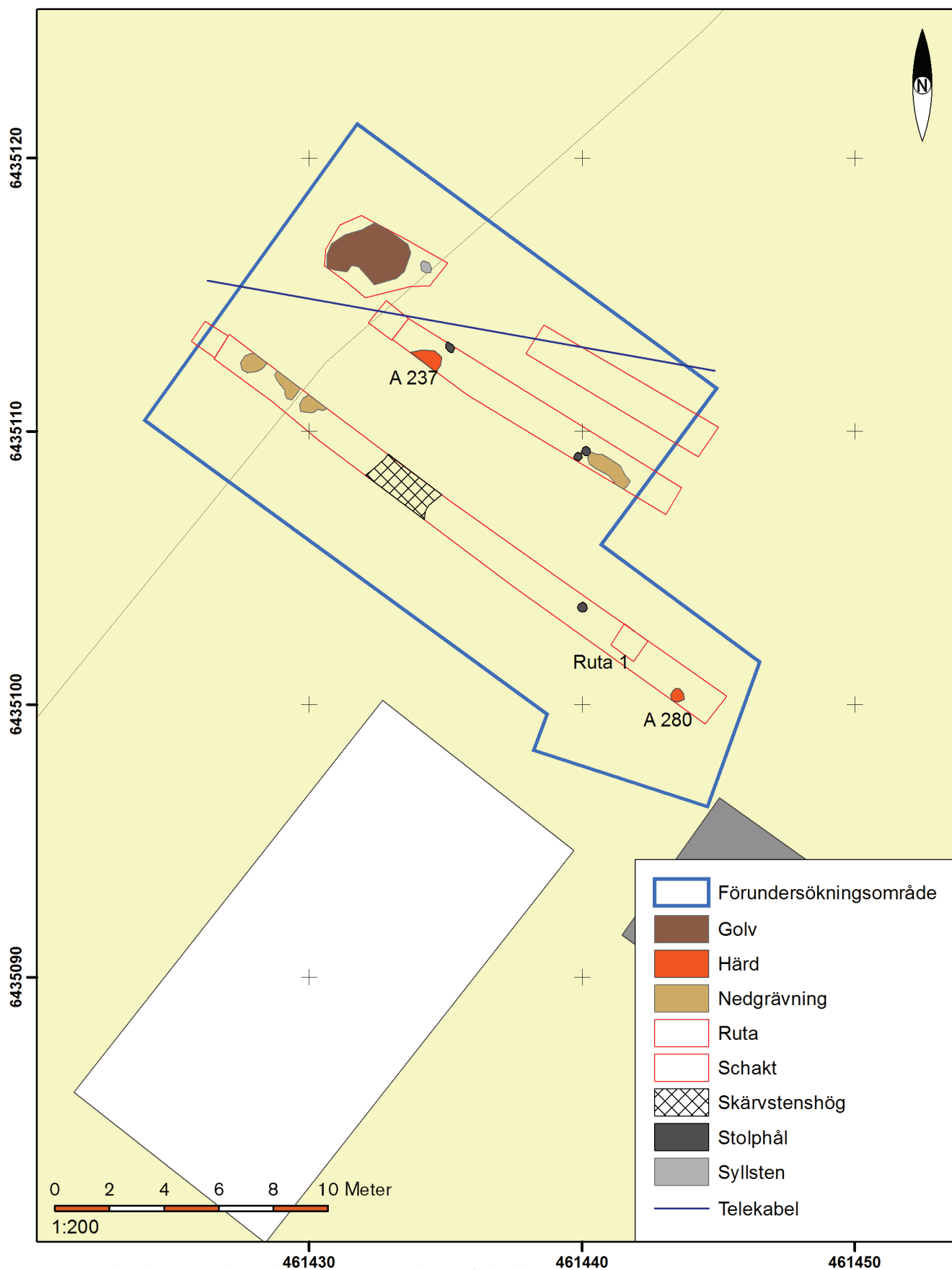
Påträffade anläggningar

På den knappt 300 m² stora förundersökningsytan grävdes sökschakt med en sammanlagd längd av 46 meter. I dessa framkom 4 stolphål, 4 nedgrävningar, 2 härdar och en skärvstenhög alla med förhistorisk karaktär (FIGUR 4 SAMT BILAGA 2). Dessutom påträffades ett golv lagt av hällar. Härdarna snittades och dokumenterades.

Stolphål och nedgrävningar.

Dessa anläggningar dokumenterades endast i plan. Stolphålen var 0,25–0,35 meter i diameter och fyllningen bestod av mörkbrun, sandblandad humus med enstaka kolfnyk.

Nedgrävningarna var ovala till oregelbundna i plan och 0,8–2

FIGUR 4. Förundersökningsområdet med schakt, provrutor och påträffade anläggningar.

meter. Tre av nedgrävningarna gick dock in i schaktkanten (FIGUR 4). Fyllningen i anläggningarna bestod av rödbrun, sand- och grusblandad humus.

Härdarna

De två härdar som framkom under sökschaktningen snittades och ritades (FIGUR 4). De prov som samlades in har dock inte analyserats, se nedan.

Härden A237 gick in i schaktkanten, men var där snittet las 1,05 meter bred, 0,14 meter djup med flack bottenprofil. Fyllningen bestod av mörkgrå till svart humus med kolinslag. En sten fanns i fyllningen.

Härden A280 var rund i plan 0,55 meter i diameter, 0,12 meter djup med skålformad bottenprofil. Fyllningen bestod av gråbrun humus med kolinslag. Även inslag av grus fanns i anläggningen.

Skärvstenshögen

Av skärvstenshögen kunde endast en del, där schaktet grävdes, iakttas och den dokumenterades endast i plan. Den var 2,5 meter lång och cirka 0,2 meter hög. I anläggningen fanns både hel sten

FIGUR 5. Skärvstenshögen från öster.

och skörbränd sten. Fyllningen bestod av mörkbrun humus med inslag av obränt ben (FIGUR 5).

Hällgolvet

Golvet som påträffades under sökschaktningen var lagt av skiffer och sandstenhällar. Mellan och omkring de stenar som rensades fram fanns en mycket hårt packad yta med kol, kalkbruk, lera och eldpåverkad sand. Så långt golvet var synligt under förundersökningen var det oregelbundet i plan cirka 3 x 2,3 meter i öst-västlig riktning. Intill och öster om anläggningen låg en sten som troligen var en syllsten och tillhörig den byggnad som golvet legat i (FIGUR 4).

Under handrensningen av anläggningen framkom en bit kritpipsskaft vilket kan ge en hänvisning till vilken tidsperiod golvet härstammar från.

Analyser

Enligt undersökningsplanen fanns utrymme för två vedart- samt två ^{14}C -analyser. På Länsstyrelsens begäran har vi dock efter avslutat fältarbete uteslutit dessa.

FIGUR 6. Delar av hällgolvet från norr.

Anl.nr	Anläggningstyp	Beskrivning	Antikvarisk bedömning	Åtgärdsförslag
A 237	Härd	Oval i plan, så långt synlig i schaktet. 1,05 m bred, 0,14 m dj m flack bottenprofil. Fyllning: mörkgrå till svart humus med kolinslag samt en sten.	Fast fornlämning	Kompletterande arkeologisk förundersökning
A 243	Stolphål		Fast fornlämning	Se ovan
A 251	Stolphål		Fast fornlämning	Se ovan
A 258	Stolphål		Fast fornlämning	Se ovan
A 266	Nedgrävning		Fast fornlämning	Se ovan
A 280	Härd	Rund i plan, 0,55 m i diam, 0,12 m dj m skålformad bottenprofil. Fyllning: gråbrun humus med inslag av kol. Även grusinslag.	Fast fornlämning	Se ovan
A 288	Stolphål		Fast fornlämning	Se ovan
A 296	Nedgrävning		Fast fornlämning	Se ovan
A 305	Nedgrävning		Fast fornlämning	Se ovan
A 315	Nedgrävning	.	Fast fornlämning	Se ovan
A 324	Skärvstenshög	Överplöjd	Fast fornlämning	Se ovan
A 332	Hällgolv		Fast fornlämning	Se ovan
A 349	Syllsten		Fast fornlämning	Se ovan

TABELL 1. Påträffade och inmätta anläggningar, se även plan i bilaga 2.

Fynd

Endast ett fynd, F1, samlades in under förundersökningen. Det var en del av en bronsring, som påträffades i provruta 1. Ringen hör troligen hemma i yngre järnålder eller medeltid.

Fynd nr	Sakord	Material	Beskrivning	Fyndkontext
1	Dräktillbehör, ring	Brons	Platt, något välvd, halv ring med en ursprunglig diam på 3,8 cm. Antydning till ornering.	I ruta 1, mot botten av matjordslagret

TABELL 2. Fyndtabell.

Sammanfattning

Inför planerad byggnation inom fastigheten Kumlaby 10:2, Visingsö socken, Jönköpings kommun har en arkeologisk förundersökning genomförts.

Under arbetet påträffades ett flertal anläggningar av förhistorisk karaktär samt ett hällgolv som troligen är efterreformatoriskt.

Det mäktiga matjordslagret tillsammans med fosfatkarteringen pekar mot bosättning under lång tid. Även analysen av de äldre kartorna visar att ytan har varit bebyggd långt tillbaka och troligen är detta platsen för Kumlaby gamla bytomt.

Åtgärdsförslag

Med hänvisning till antalet och komplexiteten i de påträffade anläggningarna, resultatet av kartanalysen samt den rika fornlämningsmiljön som omger förundersökningsområdet anser Jönköpings läns museum att en kompletterande arkeologisk förundersökning är av största vikt innan exploatering sker inom fastigheten Kumlaby 10:2.

Länsmuseet har samrått med Länsstyrelsen angående åtgärdsförslagen.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 431-584-2012
Länsstyrelsens beslutsdatum: 2012-04-13
Jönköpings läns museums dnr: 30/2012
Beställare: Patrick Toorell
Fält- och rapportansvarig: Anna Ödeén
Kartstudie: Ådel Vestbö-Franzén
Fältarbets tid: 2012-05-09–2012-05-10
Län: Jönköpings län
Kommun: Jönköpings kommun
Socken: Visingsö socken
Fastighetsbeteckning: Kumlaby 10:2
Belägenhet: Ekonomiska kartans blad 64E
3gN
Koordinater: N 6435098 E 461438
Koordinatsystem: SWEREF 99 TM
Undersökningsyta: 270 m²
Fornlämningstyp: Boplatslämning, bytomt
Tidsperiod: Järnålder, historisk tid
Fynd nr: 1

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor

- Agertz, J. 2008. *Om ortnamn i Jönköpings län. Småländska kulturbilder 2008*. Meddelanden från Jönköpings läns hembygdsförbund och Stiftelsen Jönköpings läns museum LXXVII. Jönköping.
- Berg, W. 1885. *Visingsö jemte anteckningar om Visingsborgs grevskap*. Göteborg.
- Gustafsson, A. 1997. Visingsö - skatten i Vättern. (red. Mikael Nordström & Linnea Varenius). *Det nära förflutna - om arkeologi i Jönköpings län*. Småländska kulturbilder. Meddelanden från Jönköpings läns hembygdsförbund och stiftelsen Jönköpings läns museum LXVII. Jönköping.
- Kinander, R. 1935-1961. *Smålands runinskrifter*. (Sveriges runinskrifter. Fjärde bandet. Utgivna av Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien.) Stockholm.
- Krantz, P-E. m.fl. 2005. *Kumlaby. Visingsö Gårdshistorik nr VII utgiven av Visingsö Hembygdsförening*.
- Löfgren Ribberfalk, I. 1986. *Skolan på ön. Om Braheskolan 1636-1986*.
- Nordström, M. 2001. *Kumlaby 6:5 - inför planerad fotbollsplan*. Arkeologisk rapport 2001:04, Jönköpings läns museum. Jönköping.

Otryckta källor

- Thurston, T. 2010. *Forest Farmers. Interim Report II, 2010*. Opublicerad rapport, National Science Foundation.

Arkiv

Jönköpings läns museums arkiv. Jönköping.

Kartunderlag

- Avmätning. Upprättad år 1767 av Nils Esping. E127-18:1, Kumlaby nr 1-6.
- Storskifte på inägor. Upprättad 1801 av Jonatan Montelin. E127-18:2.

Analys av Kumlaby tomt.

Avmätning 1767.

Planområdet ligger inom den tomt som antecknas som conrectorsboställe:

26. Dito (hustomt) tomt till Trädgården ConRectors Boställe.

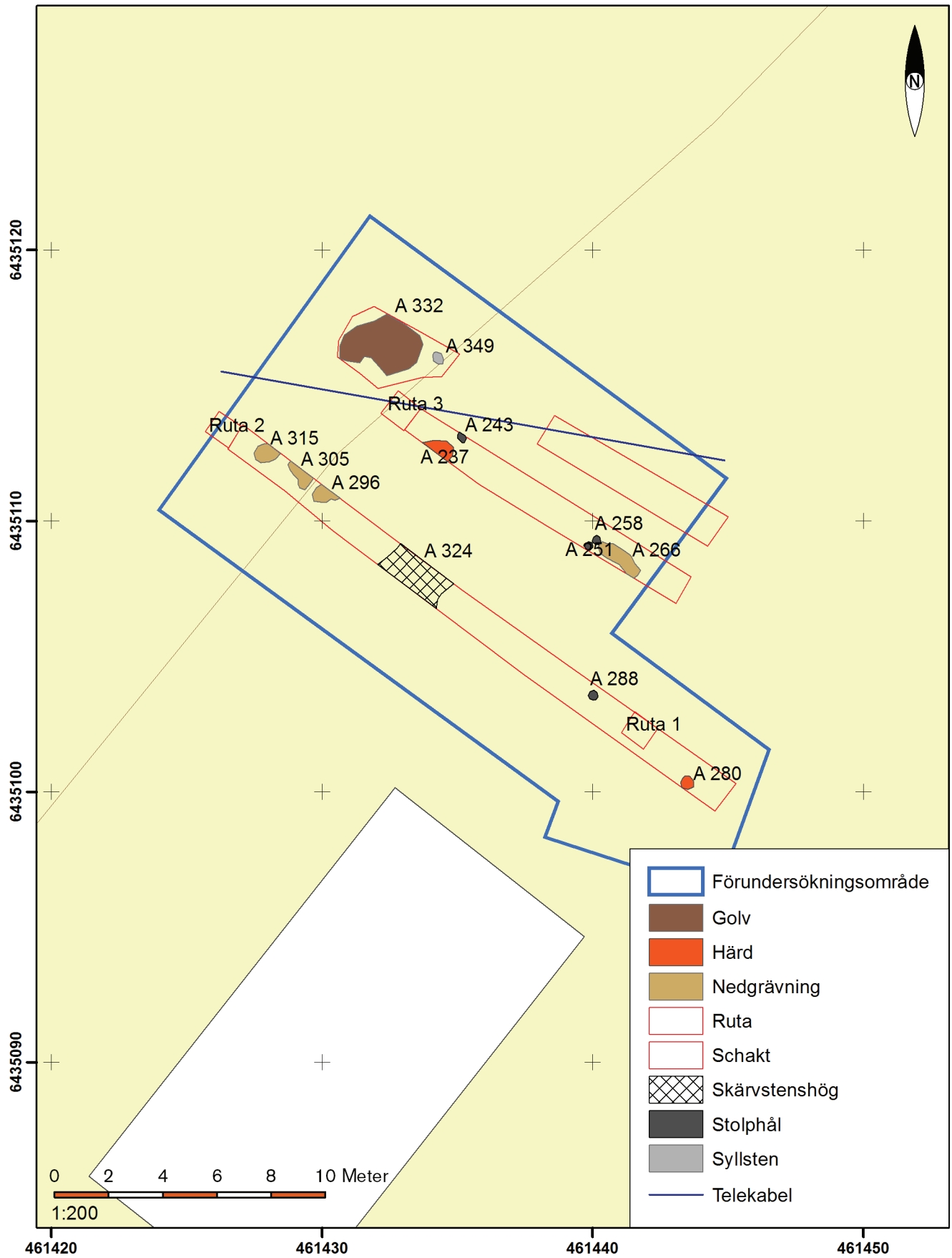
År 1801 anges att Trädgården utgör ett helt mantal krono och är conrectors och coministerboställe.

Kumlaby by har en bebyggelsespridning som är tämligen ovanligt för småländska förhållanden. Den egentliga bytomten med solskiftad radbybebyggelse ligger ca 150 meter norr om kyrkan, vilket är ett tämligen vanligt avstånd mellan by och kyrka för i Småland. Kring själva kyrkan är tre tomter belägna av vilken Trädgården utgör den västliga. Detta är också den största tomten i byn. Söder om kyrkan och gymnasiebyggnaden och strax väster om Bancolyckan vidtar ett område med närmast gatehus. Dessa torp beboddes troligen av olika tjänstemän vid skolan samt arrendatorer vid Visingsborg.

Trädgårdens storlek och närhet till kyrkan kan tala för att området utgör en äldre bytomt, samtidig eller äldre än kyrkan varifrån den solskiftade delen av byn senare flyttar ut och får sina tomter längre åt norr.

E127-18:1, Kumlaby nr 1-6, Avmätning 1767, Nils Esping.

E127-18:2, Storskifte på inägor 1801, Jonatan Montelin.

Visingsö har en rik kulturmiljö och har klassats som riksintresse för kulturmiljövården. Området runt den medeltida Kumlaby kyrka tillhör ett av dessa intressanta lägen på ön med sedan tidigare kända gravfält och boplatzlämningar.

Förundersökningen som denna rapport avser ligger endast 100 meter från kyrkan och ytan visade sig gömma både förhistoriska anläggningar och ett golv lagt av hällar. Det är troligt att det är en äldre bytomt till Kumlaby som vi fick en liten glimt av i sökschakten.